

beletristické vyjadřování, na pojem agrese v Baumanově díle, na analýzu publika z pozic hermeneutické sociologie, na sociologické pojetí daru a konečně na rozbor problematiky dyády jako specifické sociální kategorie.

Sborník je uzavřen výběrovou bibliografií Baumanových prací.

Recenzovaná kniha je vskutku důstojným darem jubilantovi. Kvalita všech příspěvků odpovídá účtč, jaké dnes obdarovaný v Polsku požívá. E. Tarkowská ve své úvodní stati na-

psala, že podle jednoho z nejvýznamnějších polských filozofů mladé generace Bauman dnes převzal v Polsku po Leszku Kołakowském to, co bývá v polštině nazýváno „vládou duší“. Každý, kdo je informován o tom, jakou roli hrál Kołakowski od druhé poloviny padesátých let v polském intelektuálním životě, a to i po své nucené emigraci, ví, co toto hodnocení Baumanovy osobnosti i díla znamená.

Jan Sedláček

Rodney Stark: The Rise of Christianity: A Sociologist Reconsiders History

Princeton, Princeton University Press 1996,
246 s.

Rodney Stark, renomovaný sociolog náboženství, spoluautor knih jako *The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation* (Berkeley: University of California Press 1985), či *Theory of Religion* (New York and Bern: Peter Lang 1987), sociologickou obec a nutno podotknout, že nejen ji, poněkud zaskočil. Napsal knihu o problematice raného křesťanství, přičemž zůstal na pozici sociologické. A co víc: při analýze raného křesťanství využívá metody a znalosti současné sociologie, i když povaha předmětu jeho zájmu, jak se až dosud zdálo, vymyká se takovému přístupu.

Starkovu knihu lze charakterizovat jako pokus o rekonstrukci vzestupu křesťanství na základě mnoha dedukcí z moderní sociologické teorie. Samozřejmě, že na stav bádání historiků, religionistů a archeologů o raně křesťanské problematice navazuje, ovšem nastiňuje nový typ diskursu, v jehož základu stojí znovupromyšlení některých otázek ze sociologické perspektivy. Stark pozměňuje úhel pohledu, z něhož je na raně křesťanství obvykle nahlíženo, aniž by popíral předešlý stav bádání o tomto tématu. Jak sám podotýká, není biblista nebo biblický archeolog a systematicky se nezabývá dějinami křesťanství, aby se mohl k takovému kroku odhodlat. Raně křesťanskou problematiku pouze osvětlil z jiného bodu vědy, což znamená, že zdůraznil odlišné aspekty dosud zjištěných faktů o tomto tématu.

Základní otázka práce zní: Proč a jak se křesťanství stalo dominantní vírou západní

civilizace? K rozmotání propletence ležícího za úspěchem křesťanství si Stark bere na pomoc sociální rovinu, která se dle jeho mínění v nemalé míře podílela na jeho vzrůstu a rozšíření. Neboli – jinými slovy řečeno – vysvětluje události a jevy, jež jsou předmětem jeho zájmu, ze společnosti v níž se nacházejí, využívaje při tom hojně ze znalostí současné sociologické teorie. Nic jiného mu ani nezbyvá, jelikož je za prvé sociolog a za druhé to dle jeho mínění nebyl Bůh, kdo způsobil, že se svět prodchnutý římským náboženstvím proměnil ve svět křesťanský.

Svou knihu Stark otevírá rekonstrukcí pravděpodobné křivky vzrůstu počtu křesťanů. S využitím statistických metod dospívá k překvapujícímu poznatku: zastoupení křesťanů v římské populaci v polovině 4. století bylo více jak poloviční. Na podkladě tohoto faktu pak obrací interpretaci konstantinovského obrotu. Edikt milánský zrovnoprávňující křesťanství s jinými náboženstvími v Římské říši nezpůsobil rozšíření a vzestup křesťanství, nýbrž jej pouze završil, neboť byl jeho důsledkem.

V tomto bodě se vynořuje otázka. Jak probíhala konverze lidí ke křesťanství? V odpovědi na ni Stark využívá tzv. *network theory of conversion*. Dle této teorie přijetí křesťanství není záležitostí masové konverze ani ideologických argumentů, nýbrž probíhá skrze existující sociální síť, skrze strukturu přímých interpersonálních kontaktů. Konvertuje-li např. žena, je možné očekávat jakousi náklonnost ke křesťanským názorům u jejího muže, v její širší rodině a u jejích přátel. Je známo, že křesťanství po apoštolském koncilu přestalo být vázáno etnicky. Kam mohl jít Pavel se svojí misí? Stark se domnívá, že nemohl nevyužít sociální

sít' diasporních (helénizovaných) židů, sám jsa diasporní žid. Helénokřesťané museli obecně mít úzké sociální kontakty s diasporními židy, mezi nimiž měli své rodiny a přátele. Tito židé byli také nejlépe připravenou skupinou pro přijetí křesťanství. Český čtenář např. ví z práce M. Hengela *Evangelista Lukáš* (Praha: Vyšehrad 1994), že pro ne-židy pojem pomazaný (řec. *christos*, hebr. *mesiáš*) byl naprosto nesrozumitelný. Byl jimi často zaměňován za populární označení otroků v Římské říši – *chréastos*. Proto se titul *Christos* pod tlakem řeckého myšlení stává vlastním jménem Ježíše a prvotní aklamace „*christos lésous*“ se proměňuje v aklamaci „*kyrios lésous*“. Tezi, že sociální síť diasporních židů hrála významnou roli při šíření křesťanství potvrzuje Starkovi také Markion a jeho kánon. Klade si otázku: Proč byl Markion považován za heretika, když se nesnažil navázat na judaismus? A odpovídá: Označení Markiona za heretika dokazuje, že ještě během 2. století křesťanství silně dominovalo mezi lidmi s židovskými kořeny a silně se vázalo na židovský svět. Křivku vzrůstu počtu křesťanů tedy naplňovali s největší pravděpodobností diasporní židé, a to mnohem déle než je obvykle uváděno.

Další otázka, kterou si Stark klade, zní: Jaké mohly být důvody konverze ke křesťanství? Je jasné, že rané křesťanské hnutí při dosažení takového rozmachu nemohlo fungovat jako uzavřená sociální skupina. Koncepce *network theory of conversion* uzavřenost hnutí ani nepředpokládá. Ovšem dříve, než Stark tuto otázku zodpoví, charakterizuje třídní základ jedinců, jež konvertovali ke křesťanství. O raném křesťanství se obvykle hovoří jako o tajném hnutí, které se šířilo mezi chudými lidmi a otroky. Stark tento předpoklad odkládá. Při analýze jedinců, kteří s největší pravděpodobností mohli konvertovat ke křesťanství, vychází z poznatků, jež máme pro nová náboženská hnutí. Domnívá se, že pokud bylo křesťanství podobné ostatním kultům 20. století, tak nemohlo být hnutím zchudlých mas, nýbrž muselo být opřeno o mnohem více privilegovanější třídy. Za kult sociologové náboženství obvykle považují novou víru, která začíná jako malé hnutí, přestupuje zavedené náboženské normy a je terčem značné nesnášenlivosti. Ke kultu tendují lidé spíše s vyšším statutem,

jelikož mají díky svému vzdělání jakýsi nadhled nad tradičním náboženstvím a jsou schopni nové ideje, novou koncepci reality, pochopit. Za kult v rámci naší kultury lze např. považovat buddhismus. Sekta je na rozdíl od kultu novou organizací se starou vírou. Sektu obvykle ztělesňují jedinci s nižším statutem a tato sekta je uzavřená vůči okolnímu světu. Sektě jde o odštěpení, kultu o zavedení náboženské doktríny.

Dle Starka lze rané křesťanské hnutí považovat za kult v kontextu Římské říše; nikoli za sektu usilující o reformu judaismu. Za nositele nové koncepce reality konkrétně považuje Pavla a jeho teologii. Z tohoto úhlu pohledu se pak rané křesťanství nejvíce blíží přístřeším pro otroky a zchudlé masy. Pokud by jím bylo, domnívá se Stark, muselo by Římany být vnímáno v politickém smyslu slova, což znamená, že by spíše než pomocí násilí, jednali pomocí zákazů, inspekce a kontroly.

Samotné důvody konverze ke křesťanství ovlivnily katastrofy, jako byly epidemie, mory a nemoci. Křesťané přicházeli v těchto dobách hrůz do měst s nadějí a především s portrétem budoucnosti. Vytvořili zde velmi účinnou sociální službu, která fungovala na principu komunitní solidarity. Římané samozřejmě také znali charitu, ovšem tato charita nebyla zaštitěna Bohem jako u křesťanů. Na morové rány, jež zachvátily římskou společnost v polovině druhého a třetího století byli křesťané připraveni mnohem lépe než Římané. Při těchto ranách se římská populace ztenčovala, odhaduje se, že o 1/4 až 1/3, na rozdíl od populace křesťanské. Takto se křesťané rozrůstali, aniž by k nim někdo konvertoval, což bylo v římských očích považováno za zázrak.

Ještě významnější roli, v hledání důvodů přestupu ke křesťanství, přisuzuje Stark ženám. V rámci Římské říše měly ženy nižší status, než jaký zaujímal muži. Křesťanství ženám naopak přisuzovalo vyšší status, a to jak v rodině, tak v náboženské komunitě. Muži v římském světě obecně převažovali nad ženami. Potraty zde byly legální a velmi rozšířené, stejně jako infanticida, zvláště jednalo-li se o novorozeňata ženského pohlaví. Křesťanství potraty a infanticidu zakazuje. Z této skutečnosti dle Starka plyne, že ženy byly mnohem více náchylné ke konverzi ke křesťanství než

muži. Dostávalo se jim zde vyšší vážnosti, nemusely se zde podrobovat nechtěným potratům a nemusely zde odkládat svá novorozeňata, byla-li ženského pohlaví. Postupně dochází k tomu, že začalo být mezi křesťany více žen než mužů. V okolním světě bylo naopak více mužů než žen. Vznikají smíšené sňatky, čímž se uskutečňuje tzv. druhá, neboli nepřímá konverze ke křesťanství. Ze zákazu infanticidy a potratů plyne ještě jeden důsledek: u křesťanských žen rostla fertilita. Ženy, jež konvertovaly ke křesťanství, měly mnohem vyšší plod-

nost než ženy nekřesťanky. Z dětí, které se jim narodily, se pak automaticky stávali křesťané a křesťanství jako hnutí nabývalo na síle.

Toto jsou nejcharakterističtější důvody, vyjmuté ze sociálního pozadí doby, které Rodney Stark uvádí při analýze vzrůstu a rozšíření křesťanství. Zbývá už jen dodat, že výsledek, jenž ve své knize předkládá, je živý a ne zcela konvenční obraz raného křesťanství, k němuž rozhodně stojí za to se vydat a chvíli u něj postát.

Tomáš Katrňák